

Кузнецова Л. Р.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ ЯК ПРОВІДНИЙ ПРИНЦИП ТЕКСТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті зроблено спробу проаналізувати історію лінгвістичних досліджень та зосередитись на сучасному етапі розвитку мовознавства, охарактеризувати важливі парадигмальні риси мовознавства кінця ХХ століття, а саме антропоцентризм.

Ключові слова: дискурс, лінгвістика, парадигма, текст, антропоцентризм, комунікація.

В статье предпринята попытка анализа истории лингвистических исследований, современного состояния развития языкознания, охарактеризованы важные парадигматические черты языкознания конца ХХ столетия, а именно антропоцентризм.

Ключевые слова: дискурс, лингвистика, парадигма, текст, антропоцентризм, коммуникация.

The article attempts to analyze the history of linguistic research, modern approaches of linguistic development, and the most important paradigmatic features of linguistics at the end of the XX century, that's anthropocentrism.

Key words: discourse, linguistics, paradigm, text, anthropocentrism, communication.

Постановка проблеми та її значення. Історію лінгвістичного вчення дослідники зводять до різних напрямів, зокрема до історико-генетичного, системно-структурного та комунікативно-граматичного [1, с. 14; 7, с. 3]. Ці напрями відкривають шляхи для формування в межах мовознавства його концептуальних наукових парадигм. Питання про парадигму як модель постановки проблем і прийомів їхніх рішень постало перед дослідниками після виходу в світ у 1962 р. книги Т. Куна "Структура наукових революцій" (у російському перекладі 1977 р.). Він пропонує розглядати парадигму як певну сукупність знань і підходів до об'єкта дослідження (у даному випадку – мови).

За хронологією розвитку лінгвістичної науки базовим принципом *першої наукової парадигми* є принцип історизму. Становлення цієї парадигми відбулося у перших десятиріччях ХІХ ст. (передусім у формі порівняльно-історичної лінгвістики). Це був період розвитку генетичного та історичного мовознавства, який плідно зреалізував принцип історизму. У центрі уваги *другої парадигми*, яка почала розвиватися через століття, поряд з історико-генетичним мовознавством актуалізуються дослідження, присвячені внутрішній організації мови, виявленню і систематизації мовних одиниць та їх взаємодії. Основним у вивченні мови цього періоду є принцип системності. Ця парадигма, властива працям другої половини ХХ ст., орієнтує дослідників на системно-структурний аналіз мовних явищ і процесів. У лінгвістиці кінця ХХ ст. актуалізується функціональне мовознавство, яке в його різних виявах спостерігаємо в комунікативно-мовленнєвих дослідженнях. Очевидно, що в межах активної дії кожної із зазначених парадигм, можна простежити також дію парадигм іншого плану, їхню взаємодію, хоча в обмеженому діапазоні в залежності від прагматики дослідження.

Отож, мовознавство, як і інші науки, проходить різні шляхи розвитку, внаслідок чого постійно вдосконалюються форми і методи наукового пізнання. Кожний період розвитку мовознавства супроводжується зміною підходу до власне предмета, заглибленням у його суть. Історичне мовознавство, під впливом різних філософських течій (логіцизму, психологізму, натуралізму, етнографізму, естетизму) має свої категоріальні ознаки. Системно-структурне мовознавство прагне позбутися впливів крайніх натуралістичних течій. Функціональне мовознавство, центром уваги якого є зв'язок мови і середовища, функціонування мовних структур, з одного боку, когнітивних та діяльнісних структур; з іншого – прагне враховувати дані суміжних наук, які сприяють кращому розумінню сутності та природи мови.

У сучасному стані розвитку мовознавства дослідники виокремлюють переважно дві (або більше) парадигми, зокрема – формальну (інвентарно-таксономічну модель) і функціональну (модель мовленнєвої взаємодії) – історичну, психологічну, системно-структурну, соціальну, які у своїй цілісності синтезували сучасну науково-лінгвістичну парадигму, – історико-генетичну модель, системно-структурну, комунікативно-прагматичну [1; 8]. Аналіз теоретичного матеріалу дає підстави стверджувати, що існує декілька провідних напрямів наукових досліджень у мовознавстві. Отже, є підстави схарактеризувати важливі парадигмальні риси мовознавства кінця ХХ ст., серед них чільне місце посідає антропоцентризм. **Антропоцентричний підхід** означає зміну парадигм у мовознавстві. Це перенесення дослідження з об'єкта на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові і мова в людині. З позицій антропоцентричної парадигми мова – це результат діяльності народу, творчих особистостей та інститутів, які виробляють норми і правила функціонування мови.

Існує чимало підходів щодо розуміння і визначення антропоцентричності мови. Один з них – лінгвокультурологічний, який вивчає мову як феномен культури, коли мова виступає виразником особливої національної ментальності, що відображає діяльно-поведінкову домінанту того чи іншого народу [4, с. 19]. Це зумовлено тим, що мова, за словами М. Хайдеггера, простір думки і "дім духу", тобто складної когнітивної діяльності людини. Науково парадигма антропоцентричності є загальноновизнаною для багатьох мовних аспектів у лінгвістичних дослідженнях. І.М. Колгасова вважає, що однією з особливостей художньої комунікації є те, що в літературно-художньому тексті об'єктом виступає не фрагмент об'єктивної реальності (референт), а квазіреальність, яка осмислена через денотативну структуру і лінгвістично реалізована в тексті. Це обумовлює суб'єктивний характер художнього пізнання світу і його абсолютний антропоцентризм на відміну від наукового [2].

Мова не тільки відображає реальність, але й інтерпретує її, створюючи особливу реальність, в якій живе людина. Відтак мова – знаряддя пізнання і комунікації, а також код нації. Це шлях, яким ми проникаємо в

ментальність нації, що зберігається в прислів'ях, казках, анекдотах, символах та ін. Більша частина інформації про світ надходить до людини мовним каналом, тобто людина живе в світі концептів, створених ним для відображення своїх інтелектуальних, духовних і соціальних потреб.

Наукові дослідження свідчать, що натеper під впливом антропологічної і когнітивної лінгвістики ускладнилось уявлення про семантичну організацію художнього тексту. Внаслідок цього текст розуміється водночас і "як двомірна структура, створена в результаті використання авторами системи кодування, і як різновид мовленнєвого акту, тобто акту комунікації між автором (адресантом) і читачем (адресатом), і як сукупність змісту [5, с. 11], і як сукупність смислів [8, с. 38].

А. І. Новиков наголошує, що в категорії простору текст розглядається в двох іпостасях: як сукупність лінійно розподілених знаків і як сукупність смислів. Він вважає, що результат розуміння змісту – це така інформація, яка пробуджується в інтелекті безпосередньо під впливом сукупності мовних засобів, які становлять цей текст, а також тієї інформації, яку залучають для його розуміння [6, с. 33]. Отож, для опису смислового змісту використовують два терміни: **понятійна категорія** як денотативний-відображувальний зміст і **узувальний смисл** як зміст, призначений з метою комунікації. В основу дефініції **текст** кладемо розуміння тексту як інформаційного самодостатнього мовленнєвого повідомлення з конкретною метою, скерованою за своїм задумом на свого адресата. Текст має нижню і верхню межу (границю) – адже відомі випадки коли самодостатнім виявляється окремо взяте речення і навіть висловлення. Навіть якщо можна погодитися з формулою що $T = \hat{a} P$ (текст дорівнює реченню – нижня межа; і більший за речення – верхня межа) [3, с. 505-518]. В обидвох випадках текст на нижній і на верхній межі володіє таким критерієм як інформаційна самодостатність (тобто творить враження його змістовності, смислової завершеності та прагматичної цілісності) і адресатності (орієнтації на певне коло людей). Утім це тема окремої статті і подальших наукових пошуків.

Література:

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
2. Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста: Сб. ст., посвященный юбилею Г. А. Золотовой. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 512 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / РАН. Ин-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология. – М. : Академия, 2001. – 205 с.
5. Молчанова Г. Г. Семантика художественного текста (имплицитивные аспекты коммуникации). – Ташкент: ФАН, 1988. – 163 с.
6. Никонова В. Г. Проблема интерпретации художественного текста: поэтико-когнитивный анализ // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 838. Серія романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 57. – Харків, 2009. – С. 28-33.
7. Сорокин Ю. А. Человек говорящий в его модусах и отношениях. // Массовая культура на рубеже 20-21 веков: Человек и его дискурс. – Сб. научн. трудов. – М., 2003. – С. 7-24.
8. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система // Языковое общение: процессы и единицы: Межвуз. сб. науч. тр. / Калинин. гос. ун-т; [Редкол.: И. П. Сусов (отв. ред.) и др.]. – Калинин: КГУ, 1988. – С. 7-13.